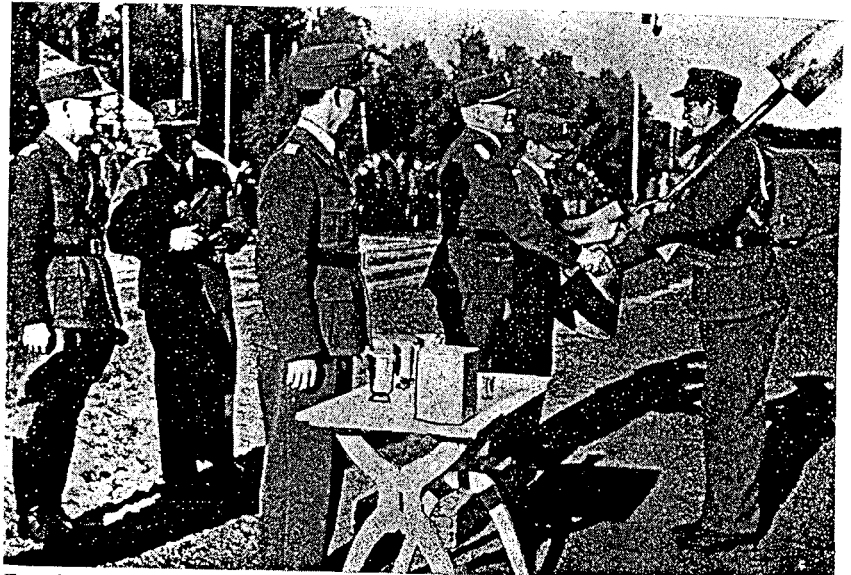

NORGE UNDER OKKUPASJONEN

Prosjekttråd : Forfatteren Randi Bratteli, forsker Guri Hjeltnes, professor Tore Pryser, fylkesmann Håkon Randal.

Adresse : Prosjektleder Jan Eidi, Myggveien 26, 3218 Sandefjord, Tlf.: 33 45 07 58
Bankgiro : 2490. 45. 50309 Postgiro : 0826 0916271

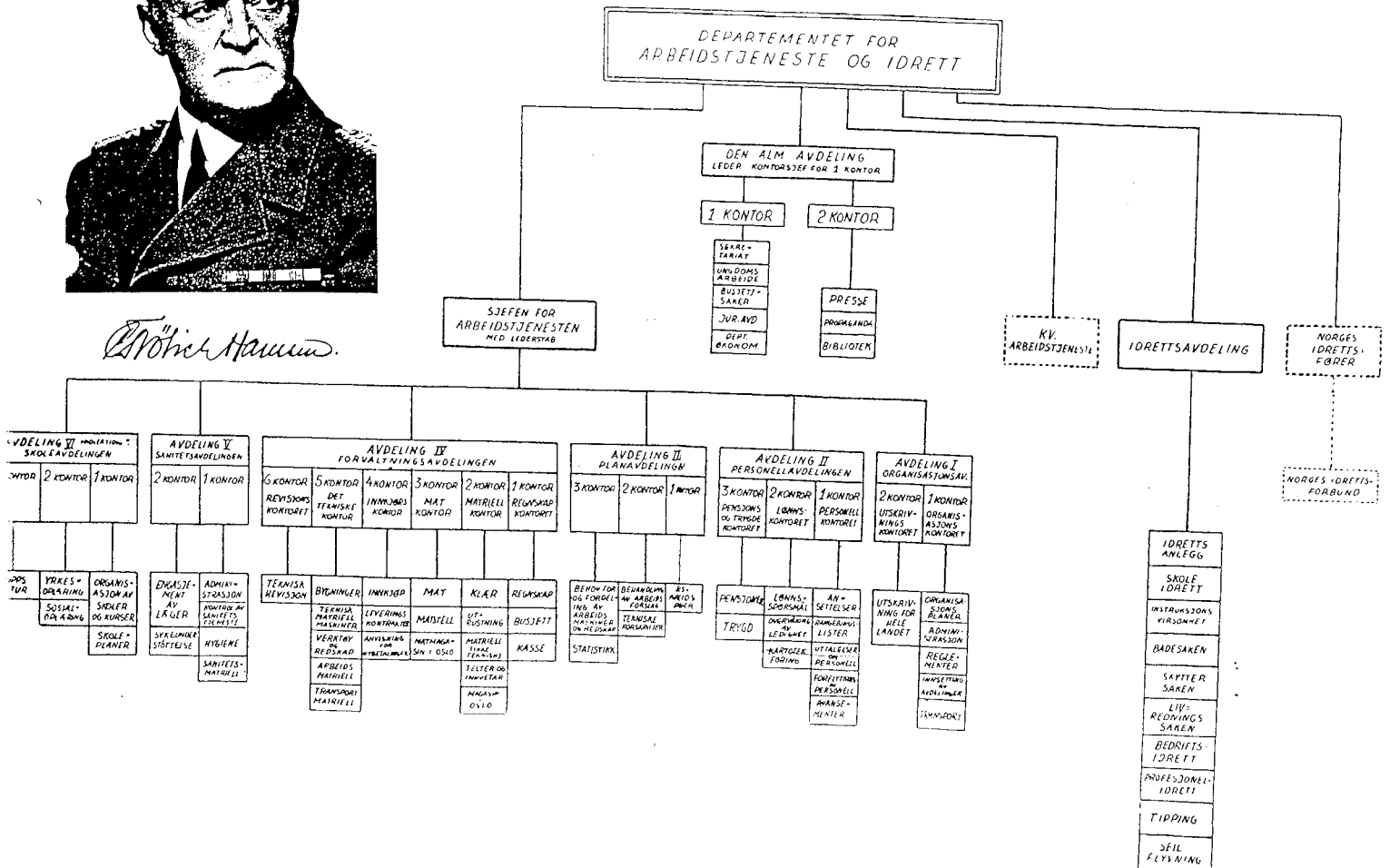
Arbeidstjenestens organisasjon i Norge 1940 - 1945

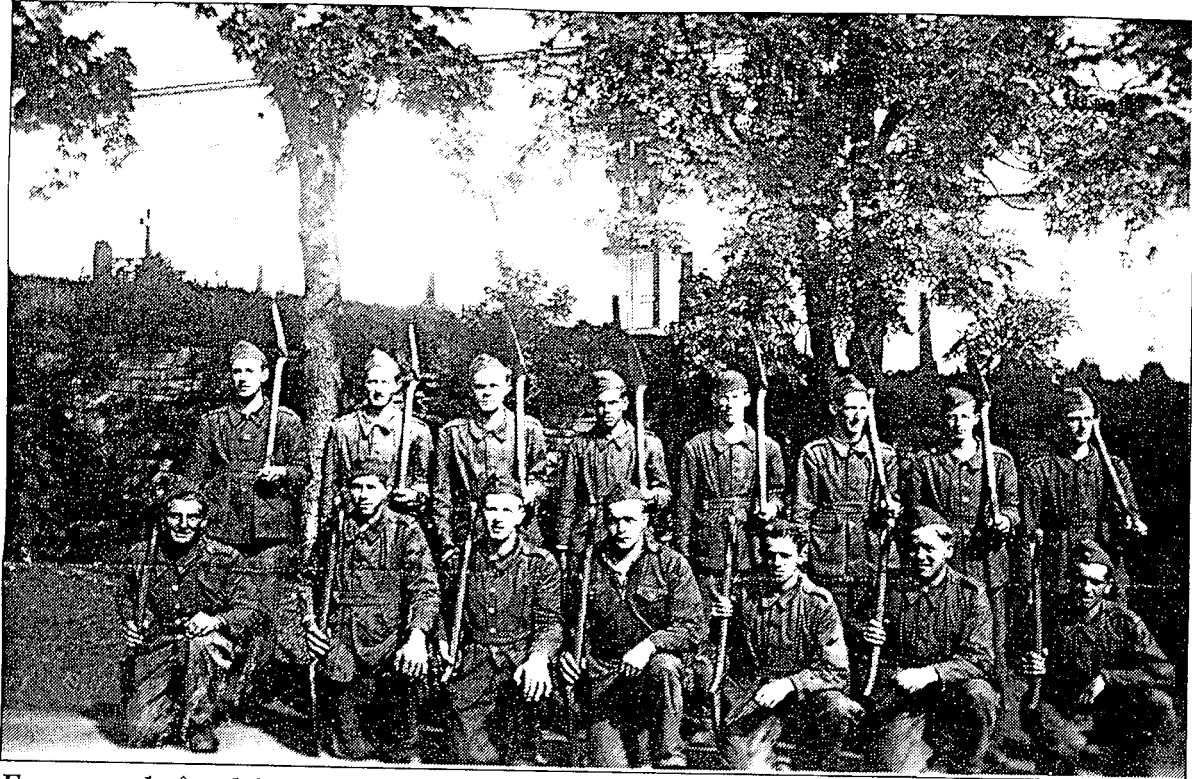

Forfatter er:
Rektor Arne R. Haraldstad, Askim.
Hans kilder er "Kunngjøring til Arbeidstjenesten" (K,t.A:), 1941-1942-1943-1944, 4 bind, pluss enkeltnr. for jan., febr. og mars 1945. og "Norsk Arbeidstjeneste Årbok 1941 og 1942

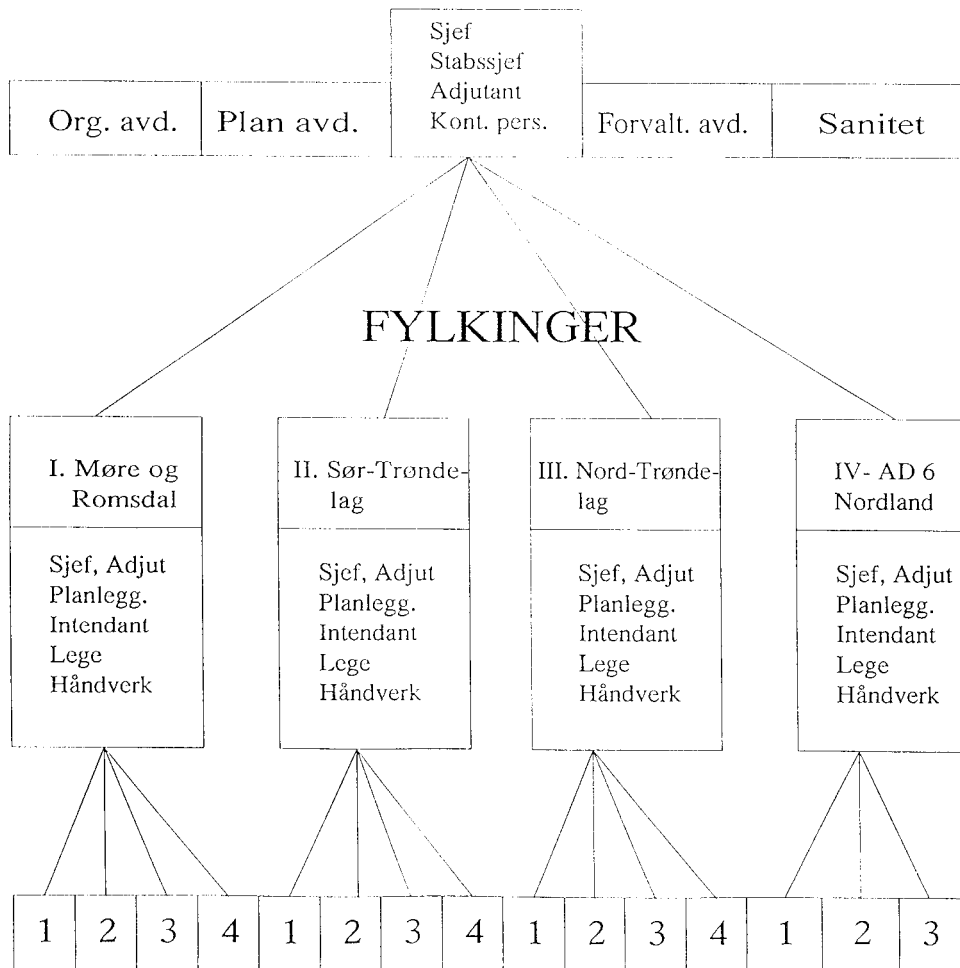
Arne R. Haraldstad

Fra en av de åtte leirene som Arbeidstjenesten (AT) hadde i Buskerud under krigen. Bildet er tatt i leiren som lå på Løken gård ved Haug kirke på Ringerike. Legg merke til at mennene paraderer med spader, som var AT's «varemerke».

5. Arbeidsdistrikt - AD 5

SVEITER etter behov, 3 til 7
2

INNHOOLD

Arbeidstjenesten i Norge	4
Innledning	4
ATs administrasjon	4
Sjefen for arbeidstjenesten	6
Sjefens tale	6
Leirene i Norge	8
Tjenestetid 3–6 måneder	8
Katastrofeinnsats	8
Mål å redusere arbeidsledighet	9
Kroppsglede og «arbeidets folkehøgskole»	9
Frivillig arbeidstjeneste	9
Befal ble ledig fra 1940	11
Tjenestens dagsorden i en AT-leir	12
Eksempler på arbeidsoppgaver	12
Arbeidstjenestens organisasjon	13
Oversikt over strandkvarter for Arbeidsdistrikter, Arbeidsfylkinger og Sveiter	14
1. Arbeidsdistrikt, Kirkegt. 14-16-18, Oslo	14
Østfold arbeidsfylking, Sarpsborg	14
Akershus arbeidsfylking, Lillestrøm	14
Hedmark arbeidsfylking, Østregt. 21, Hamar	14
2. Arbeidsdistrikt, Drammen	15
Oppland arbeidsfylking, Gjøvik	15
Buskerud arbeidsfylking, Hønefoss	15
Vestfold arbeidsfylking, Tønsberg	15
Telemark arbeidsfylking, Skien	15
3. Arbeidsdistrikt, Kristiansand S.	16
Aust-Agder arbeidsfylking, Arendal	16
Vest-Agder arbeidsfylking, Kristiansand	16
Rogaland arbeidsfylking, Stavanger	16
4. Arbeidsdistrikt, Bergen	16
Hordaland, Sogn og Fjordane	16
5. Arbeidsdistrikt, Trondheim	17
Møre og Romsdal arbeidsfylking	17
Sør-Trøndelag arbeidsfylking, Trondheim	17
Nord-Trøndelag arbeidsfylking, Levanger	17
6. Arbeidsdistrikt	17
Nordland arbeidsfylking, Bodø	17
Arbeidstjenestens sveiter sommeren 1941 (1. skift fra 1. mai til ca. 15. juni)	18
Arbeidstjenestens sveiter 2. og 3. omgang 1941	19
Fortegnelse over leirene i årene 1941-45	20
Skoler	23
Uro fra våren 1944	24
Paroler og motstand	24
Arbeidstjenestens medvirkning ved evakuering av Finnmark høsten 1944	24
Militært organisasjonsmønster	24
Sluttord	25

Arbeidstjenesten i Norge

Innledning

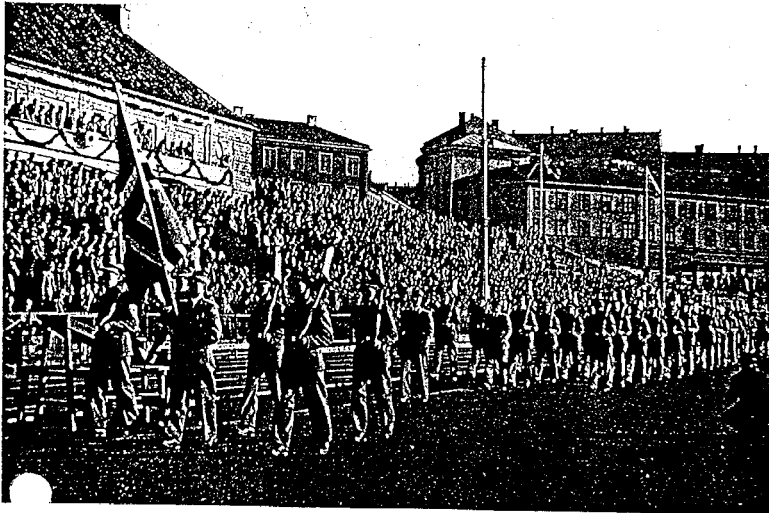
Arbeidstjenesten (AT) var en samfunnstjeneste der unge menn gjennom kroppsarbeid og felleskap bygger veier, demninger og andre fellesnyttige anlegg, sto sentralt i de fleste høyreorienterte bevegelser i Europa i 1920- og 30-årene. I Tyskland ble «Reichsarbeitsdienst» lovregulert fra 1933. I Norge ble ideen lansert av forfatteren Erling Winsnes (1893–1935) og forsøkt realisert av den unge reklamemannen Walter Fyrst, som gjennom 1930-årene arrangerte sommerleire for en frivillig Arbeids-Fylking. Også Nasjonal Samling (NS) drev tilsvarende tiltak for partiets unge idealister.

Under okkupasjonen ble AT et statlig prosjekt av masseomfang der alle rulleførte ungdommer i fravær av ordinær verneplikt ble utskrevet til noen uker obligatorisk tjeneste. Administrasjonsrådet igangsatte en Frivillig arbeidstjeneste, derunder en Kvinnelig Arbeidstjeneste (KAT), for å hjelpe til med gjenoppbyggingen etter krigshandlingene. Fra 25. september 1940 kom prosjektet under den kommissariske statsråd for arbeidstjeneste og idrett, Axel Heiberg Stang, som med sin nye departementale organisasjon stod for delvis utskrivning den følgende sommer med hjemmel i forordningen om utskrivning til AT av 11. mars 1941 (K.t.A av 15. juli 1941 side 2 og 17. april 1941) og forordning om arbeidstjeneste for menn (K.t.A av 15. juli 1941 side 8). Gjennom utskrivningene til sommeren 1941, 1942, 1943 og 1944 kom nær halvparten av de rulleførte årskull, til sammen ca. 49 900, ut i AT, på ialt ca. 84 AT-leirer spredt over hele landet, unntatt Troms og Finnmark. Hertil kommer et stort antall befall: Ved sentralledelsen, distrikts-stabene, fylkestabene og ute ved sveitene. Så kommer kontorspersonell, håndverkere, helsepersonell og alle som stod for vedlikehold og rengjøring. Av tiltak var bl.a. neddemming av Bjørkelangensjøen, veibygging flere steder i landet, kaianlegg m.m., ved siden av jord- og skogbruksarbeid. En særskilt vintertjeneste for skogbruksarbeidere ble igangsatt i 1942. Til sammen ble en lang rekke infrastrukturelle tiltak utviklet gjennom de relativt korte sesonger, ved siden av katastrofeutrykninger som den etter Filipstad-eksplosjonen i Oslo desember 1943 og eksplosjonen i Bergen 20. april 1944. Kvinnelig AT rekrutterte ca. 3000 jenter til onnearbeid og omsorgsinnsats.

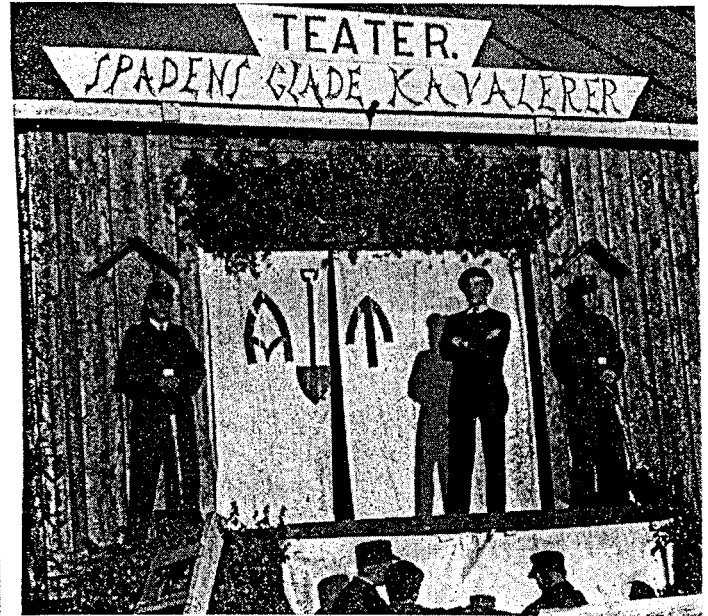
ATs administrasjon

Forvaltningen av AT var militært inndelt i lag, tropp, sveit, fylking og distrikt (brigade). Den fulgte utskrivningsverkets rutiner og betjente seg av mange av forsvarrets installasjoner. Av befalet på ca. 1200 var mange førkrigstidens offiserer. De som søkte AT var offiserer, kadetter og befalsskoleelever som hadde fått avbrutt sin skolegang. I tillegg kom mange ingeniører, sivilagronomer, forstfolk og jordskiftere. Særlig var ingeniøroffiserer meget velskikket for AT. Det ble aldri påbudt at det skulle sies heil og sæl. Det ble kanskje brukt privat eller i fritiden av NS-medlemmer, men ikke tjenestlig etter Honnørreglementet. Befalet skulle hilse med åpen hånd, den såkalte gamle norske hilsen. De menige AT-guttene hilste med hånden til luen som på militær vis. Det ble ikke sagt noe under honnørgivingen i tjenesten, unntagen når en sjef hilste en avdeling som sveit eller fylking. Den som mottok honnøren sa da: «Godag AT-gutter». Avdelingen svarte i kor «Godag sveit, fylking eller brigadefører», alt etter graden. Gjennom hele krigen kunne AT-organisasjonen støtte seg til de ellers ledige befall, til Forsvarets instruktører og ingeniører, materiell og logistikk. I 1940 var det mellom 30 og 40 leirer av Administrasjonsrådets arbeidstjeneste, mens Nasjonal Samling hadde én leir. Det var *forbudt* å sette opp verveplakater til «Den norske legion eller SS, likeledes med andre propaganda-plakater. Men de fant man over alt ellers som på jernbanestasjoner og postkontorer. Jøder var utelukket fra tjenesten.

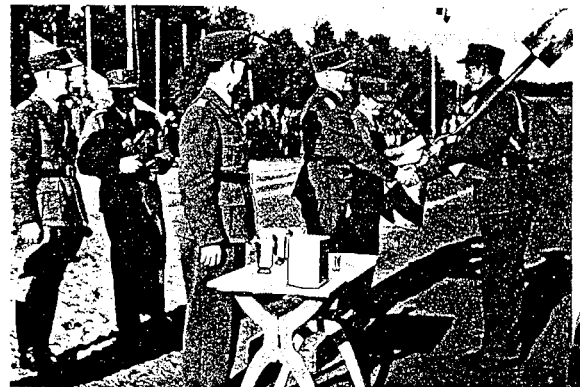
Arbeidstjenesten, — alvor og fest

Innmarsjen på Bislet.

Revy i Vigmostad.

Kvinnelig AT for 2100 frivillige

Generalen i Kv. A.T. leiren i Veldrum

Sjefen for arbeidstjenesten

Carl Frølich Hanssen (født i 1883) var oberst i feltartilleriet og sjef for Arbeidstjenesten (AT) 1941-45, en av NS-statens øverste embetsmenn.

Etter at kampene i 1940 var over, ble daværende oberst Frølich Hanssen trukket inn i den krets av høyskoleutdannet befall som sluttet seg til Quisling og ble partimedlem høsten 1940. Våren 1941 overtok han ledelsen av den obligatoriske AT etter at forgjengeren hadde fratrudd i protest mot innføringen «den gamle norske hilsen» for befalet. Samtidig ble han utnevnt til general, for å «oppdra den norske ungdom i norsk nasjonal ånd til disiplin og samkjensle og til aktelse for det kroppslige arbeid» (forordning 17. april 1941). Sjefen for AT, fikk utvirket at han hadde den øverste myndighet over Arbeidstjenesten.

Carl Frølich Hanssen

I vedtak av 21. august 1943 heter det: «Ingen myndighet utenfor AT kan rette direkte henvendelse til eller gi ordre til AT-personell når det gjelder deres tjeneste i AT...» I punkt 3 heter det: «Ingen myndighet, institusjon eller enkeltperson kan uten AT-sjefens tillatelse besøke leier eller etablisementer for å drive verving, propaganda eller liknende». Punkt 4: På tilsvarende måte er utdelingen i leirene m.v. av vervebrosjyrer, propagandaskrifter, plakater o.l. forbudt uten AT-sjefens tillatelse. Dette gjelder ikke når det dreier seg om øyeblikkelig hjelp. (Kunngjøringen til Arbeidstjenesten [KtA], 21. august 1943, side 159).

Sommeren 1944 utstedte AT-sjefen muntlig en strengt fortrolig ordre til noen få sjefer: Den lød omtrent slik: «Skulle det komme til krigshandlinger skal AT-mannskapene snarest mulig dimitteres hjem, om nødvendig over til Sverige».

Når det gjaldt permisjon til krigstjeneste, ga sjefen for AT følgende bestemmelse: «Befal i Arbeidstjenesten vil bare i meget liten utstrekning bli avgitt til den norske legionen. Av praktiske grunner vil derfor søknader om tjenestegjøring i Legionen bare ble besvart i de få tilfeller søknaden innvilges» (KtA nr. 4, 31. juli 1941).

Carl Frølich Hanssen og hans stabssjef Ditmar Johan Henrik Bjerkelund ledet AT på en i hovedsak nøytral og saklig måte. Tyske interesser strakte seg etter institusjonen, men press i denne retning ble motstått. I dommen over Frølich Hanssen i 1947 slås fast at AT i hovedsak arbeidet for norske interesser. Unntak var bare et kortvarige oppdrag av jernbanebygging i Nordland, samt at en sveit av AT ble rekvirert av politiet til hjelp med ettersøkingen etter skyteepisoden på Østfoldbanen høsten 1942. Under rettsoppgjøret ble virksomheten i AT ikke ansett straffbart, heller ikke for befall, uten at særlige omstendigheter kom i tillegg. Hanssen ble ved høyesterettsdom i 1949 idømt 7 års frihetsstraff. I skjerpene retning ble anført at han hadde latt AT paradere ved siden av Hirten, Germanske SS i Norge osv. ved et par offentlige NS-anledninger, bl.a. under statsakten på Akershus.

Sjefens tale

Etter et års intenst oppbyggingsarbeid kan jeg i korte trekk gjøre red på hvordan oppgaven er løst hittil og hvordan den vil bli løst.

- Arbeidstjenestens organisasjon er satt i verk etter forordningen om arbeidstjeneste 17. april 1941.
- Arbeidstjenesten skal oppdra den norske ungdom i norsk nasjonal ånd til disiplin og samkjensle og til aktelse for det kroppslige arbeid.
- Arbeidstjenesten skal, uten fortrensel for lønt erverv, gjennomføre store nasjonale arbeidsoppgaver til gagn for folk og land.
- Sjefen for Departementet for Arbeidstjeneste og Idrett er Arbeidstjenestens høyeste overordnede. Arbeidstjenestens direkte leder er Sjefen for Arbeidstjenesten, som har sin lederstab og sine seks avdelinger i sentralledelsen til rådighet.
- Disse avdelinger er: Organisasjonsavdeling, Personellavdeling, Planavdeling, Forvaltningsavdeling, Sanitetsavdeling og Opplæringsavdeling.
- Arbeidstjenestens sentralledelse står på de forskjellige fagområder i forbindelse med de forskjellige departementer og offentlige institusjoner —, en forbindelse som også er gjennomført for de lavere ledd i

Arbeidstjenestens organisasjon, like ned til sveiten.

- Arbeidstjenestens lavere ledd er: Arbeidsdistriktet, som omfatter 3—4 fylker, Arbeidsfylkingen, som alltid omfatter et fylke, sveiten, som tilsvarer kompaniet, og som er Arbeidstjenestens leir- og arbeidsenhet.

Valget av arbeidsoppgaver treffes av planavdelingen. Ønskes Arbeidstjenestens hjelp, vender de interesserte seg til Arbeidsfylkingen eller den faginstitusjon (jordstyrer, skogseleskap o.l.) saken ligger under. Denne institusjon eller Arbeidstjenestens planoffiserer i distrikt og fylking undersøker så arbeidet nærmere, hvoretter avgjørelsen om arbeidets godkjenning treffes i sentralledelsens planavdeling. Arbeidstjenestens tekniske hovedoppgave er å gjøre landet mer selvhjulpent ved utvidelse og intensivering av jordbruket, kultivering av mindreverdig skog og utbedring av kommunikasjonene. Arbeidstjeneste skjer ikke til fortregning av lønt arbeid, den omfatter som regel ikke reparasjons- og vedlikeholdsarbeid, og opptre bare unntaksvis i samarbeid med ervervsmessig arbeid, — aldri i konkurranse med det. Ved valg av arbeidsoppgaver legges det ved siden av oppdragende, økonomiske og sosiale hensyn også vekt på arbeidsstedets beliggenhet.

Arbeidstjenesten settes fortrinnsvis inn på oppgaver av almengagnlig karakter, hvor den økonomiske evne er minst og hvor flest mulig hjelpes.

Grunneieren er pliktig til visse motytelser etter Arbeidstjenestens alminnelige og særlige betingelser for utføring av arbeid.

Fra planavdelingen går de godkjente planer til organisasjonsavdelingen i sentralledelsen, som foretar valg av leirplass og i samarbeid med forvaltningsavdelingen oppfører leirbygninger, skaffer utstyr og organiserer forpleiningstjeneste m.v. Samtidig ordnes alle sanitetsspørsmål av sanitetsavdelingen, mens personellavdelingen uttar befal til leiren, og organisasjonsavdelingens utskrivningskontor mobiliserer nødvendige mannskaper.

Arbeidstjenestens befal rekrutteres gjennom Arbeidstjenestens skoler og kurser, som ligger under opplæringsavdelingen. Sjefen for Arbeidstjenesten med sin lederstab overvåker og samordner dette arbeid. Under Arbeidstjenesten ligger dessuten et utredervesen.

Arbeidstjenesten har, fullt utbygd, seks arbeidsdistrikter:

- AD 1 med stab i Oslo omfatter Østfold — Akershus og Hedmark
- AD 2 i Drammen omfatter Vestfold — Telemark — Buskerud — Oppland
- AD 3 i Kristiansand omfatter Aust- og Vest-Agder og Rogaland
- AD 4 i Bergen er ennå under oppbygging
- AD 5 i Trondheim omfatter Sør- og Nord-Trøndelag samt Nordland
- AD 6 er ennå ikke utbygd

Hvert distrikts stab er bygd opp på en måte som svarer til sentralledelsen og ledes av en distriktssjef med adjutantur.

Arbeidsfylkinger er i løpet av året bygd ut i de nevnte 13 fylker. De ledes av en fylkingfører med adjutant og stab. De øvrige knyttes etter hvert til, så snart forholdene tillater det og organisasjonen makter det. Også i distrikt og fylkings opprettholdes kontakten med beslektede offentlige institusjoner, med fylkesmann og fylkesbondefører, ordfører m.v. På denne måte er grunnlagt lagt for et fruktbart samarbeid, som ikke bare sikrer Arbeidstjenestens innsats for de nasjonalt og saklig sett riktige oppgaver, men også garanterer at resultatene av arbeidet vedlikeholdes og føres videre til gagn for det hele.

Arbeidstjenesten vil med tiden bli bygd ur til et sterkt og smidig instrument i vårt nasjonale arbeidsliv som ikke bare er bundet til sin e utskrivningsfylker, men kan klare en rask og effektiv omgruppering for store oppgaver som må løses i løpet av kortere tid. Nord-Norge står som det lokkende oppgavefelt for Arbeidstjenesten i denne henseende.

Hele den betydelige organisasjon ser vesentlige deler av målet for sin virksomhet i sveiten. Sveitens behov er

i stort monn organisasjonens lov. Dette gjelder tilretteleggingen av de rent ytre vilkår i valg av leirplass, i leirbygninger, utstyr og forpleining, løsningen av transportspørsmålene og alle de andre problemer som særlig i dag møter oss med ofte store vanskeligheter. Det gjelder utvalget og utdannelsen av befalet, hvis kvalitet er en avgjørende forutsetning for en god gjennomføring av vårt program.

Det gjelder et omhyggelig og nøyaktig utvalg av arbeidsoppgaver og en like nøyaktig planlegging og forberedelse av arbeidsoppgavenes løsning.

Og alt dette skjer ikke bare for å sikre den størst mulige tekniske og økonomiske effektivitet — det skjer selvsagt også derfor — men i første rekke for å gi den enkelte AT-gutt kjensla av plan og orden, kjensla av at hans innsats har en mening og et mål, og at han ser det vokse etter seg og sine kamerater.

Jeg tør si at store vanskeligheter har møtt oss under vårt oppbyggingsarbeid, og jeg vil ikke legge skjul på at vi ennå står langt fra den ytre og indre form vi en gang vil gi Arbeidstjenesten.

Ser vi tilbake på de resultater det første år ga oss, kan vi slå fast at tross store vanskeligheter av enhver art, kan jeg i dag gjenta med enda større styrke de ordene jeg sa i min appell til AT-befal og AT-gutter i november 1941: «Vi er her, — vi blir her og vårt arbeid vil tale for oss»

Leirene i Norge

Oversikt over leirer, som ble opprettet og var i bruk i årene 1941-1944/45 fremgår av vår oversikt. Leirene er dels permanente, brakkeleirer, som AT selv bygget. Permanente brakkeleirer ble bygd hvor det var store arbeidsoppgaver, som elvereregulering, større nybrott, veianlegg osv. Var arbeidene av kortere varighet, sørget gjerne vedkommende kommune eller grunneier for innkvartering. I andre tilfeller ble sveiten forlagt i en stor leir i utdannelsesstiden og senere sendt ut på oppdrag trossvis eller lagsvis.

Dels er det leide lokaler som kommunene stilte til disposisjon der de ville få utført arbeidsoppgaver. Det var mange ganger vanskelig å skaffe underbringelse for en sveit på ca. 150 mann. Særlig da tyske tropper hadde beslaglagt, ikke bare norske militærleirer, men skoler og andre lokaler. Leirene måtte om mulig, være nær stedet hvor innsats var ønskelig. Sveiter fra ett fylke ble ofte plassert i et annet, under en annen fylking. F.eks. Oslosveiter i Hedmark, Telemarksveiter i Agder osv. Om mulig ble sveitene i sitt eget fylke, eller de ble utdannet der og senere sendt annet sted. De kunne også deles trossvis for å løse oppgaver på forskjellige steder etter behovet.

Tjenestetid 3–6 måneder

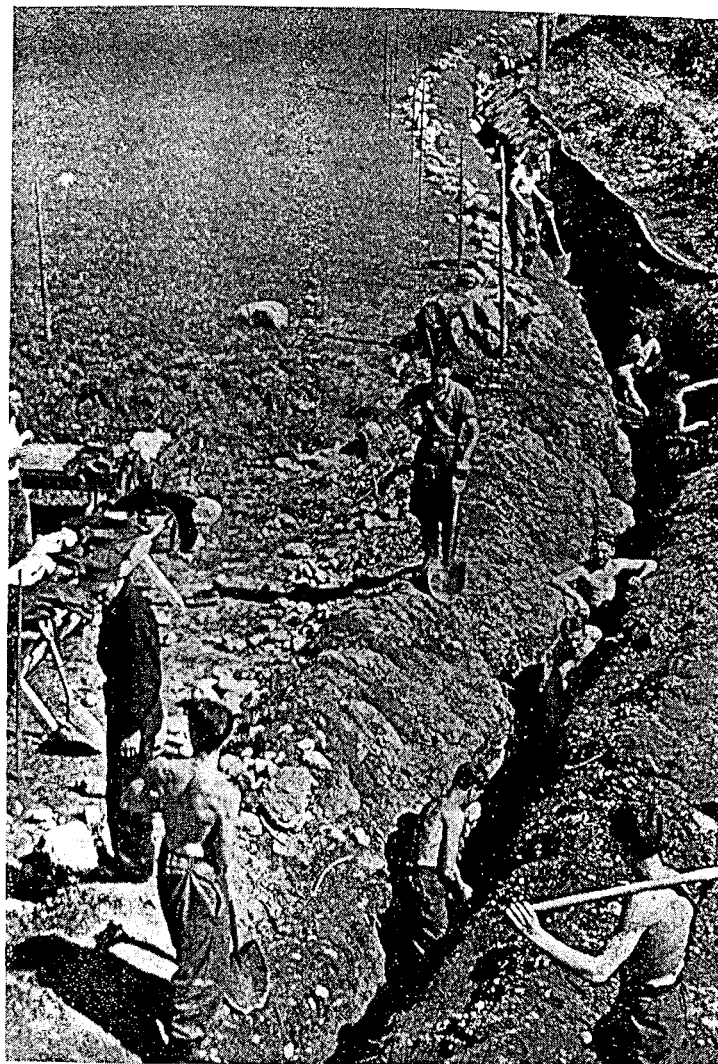
I det følgende har en forsøkt å få plassert de aller fleste større leirer i riktig kommune (nåværende kommune) og med den adresse som forefinnes og som en nå kan minnes. Noen leirer var i virksomhet sommer som vinter i årene 1941 og like til våren 1945. Andre var i bruk ett, to eller tre år, alt etter behovet. Dette er anmerket i oversikten. Mindre leirer, som kanskje bare var for en tropp som skulle utføre ett mindre oppdrag, har en ikke oversikt over. Av slike oppdrag kan nevnes innhøsting, skogplanting, vedhogst, osv.

Fylkingsjefen med sin stab administrerte tjenesten med planlegging, økonomi, utdanning og arbeidsledelse innen sitt fylke. Dette omfattet alle sveitene, også de fra andre fylkinger. Det kunne tjenestegjøre fra 2-3 til 6-7 sveiter i fylket om gangen. Flest om sommeren. Til å begynne med var tjenestetiden 3 måneder, senere 6 måneder.

Katastrofeinnsats

Under krigen manglet landet både Forsvar, Heimevern og Sivilforsvar, som kunne settes inn om det inntraff katastrofer — og det trengtes rask hjelp. Slike oppgaver måtte AT ta seg av. Ved mindre hendelser rykket de stedlige sveiter ut og ga assistanse. Således ble en tropp satt inn i Sørumsund for å skaffe igjen ca. 120 bombekratre i dyrket mark. I tre store katastrofer fikk AT-mannskapene prøve seg:

Arbeidstjenesten med samfunnsnyttig arbeid

Guttene settes inn i større arbeider.

Undervisning med stubbryter.
Lagførerskolen, Hurdals verk vinteren 1941.

1. Filipstad eksplosjonen ved juletid 1943. Her ble en sveit fra Østfold, to fra Akerhus og en fra Hedmark under kommando av sjefen for Akershus fylking (ca. 600 mann). De fleste ble underbragt i Turnhallen i Oslo, resten i leir i Bærum.
2. Etter katastrofen i Bergen 20. april 1944 var forlegningen en skole. En Østfold sveit, AT personell i Bergen og samme leder som foran. I Bergen som i Oslo hjalp AT befolkningen med å tette vinduer og dører, særlig i grunn- og kjelleretasjer for å hindre frost og ikke minst invasjon av rotter, mus og tyver. En annen stor oppgave var å redde Håkonshallen og Rosenkrantzårnet. Bergenhus var tysk militærområde, ikke engang Riksantikvaren slapp inn. Men ved forhandlinger med kommandanten fikk AT-mannskaper lov til å foreta opprydning mot selv å sette vakt. Under sakkyndig ledelse av arkitekt og arkelog Gerhard Fisher og hans assistent arbeidet en tropp (ca. 30 mann) med å plukke sammen og ordne stenner og blokker slik at det senere ble mulig å restaurere disse historiske byggverkene. Hvis ikke dette ble utført, var det fare for at tyskerne planerte hele området. Det fryktet Fischer kunne skje.
3. Flyktningshjelpen i Mosjøen. Da Finnmark's befolkning ble tvangsekvakuert, var det påkrevet å ta i mot alle flyktingene som kom sørover. Mannskaper fra Nordland fylking, sjefen for skoleavdeling i Oslo (som hadde vært 15 år som offiser i Nord-Norge) ble ledet av leder og nestkommanderende, var sjefen fra Akershus fylking, som hadde ledet innsatsen i Oslo og Bergen. Oppgaven gjaldt å ta i mot alle som kom sjø- eller landveien. Gi dem husly og mat og sende dem trygt sørover, helst med jernbanen, da sjøen var usikker for krigshandlinger. Det ble bygget brakker, leid hus, bl.a. kirken og skolen, sykehus og brakke for avlusing. Mat fikk de for en stor del fra Sverige. De som passerte, fra flere hundre til vel 2000 pr. dag fikk mat, pleie og nattlosji inntil det ble plass på tog.

Mål å redusere arbeidsledighet

Årsaken til at det i 1940 ble bygget opp en Arbeidstjeneste, først frivillige så obligatorisk under henholdsvis administrasjonsrådet og senere den Provisoriske regjering.

Dette er et spørsmål mange har stilt seg. Man har nevnt Erling Winsnes som arbeidstjenestens far. Hans idé ble senere tatt opp og satt i verk gjennom Arbeidsfylkingen, som var i virksomhet fra først i trettiårene. I de vanskelige trettiårene gikk bl.a. stortingsrepresentant Olav Oksvik inn for å opprette arbeidstjeneste eller sivil verneplikt for å redusere arbeidsløshet og for å få utført samfunnsnyttig arbeid. Odd Aukrust og Tor Strand ga i 1938 ut en bok om samme emne i Erling Winsnes' ånd.

Kroppsglede og «arbeidets folkehøgskole»

Det var ikke bare det matnyttige og økonomiske som gjorde et slikt tiltak tiltrekkende, men også noe romantikk: Det å få unge mennesker ut i naturen og finne glede ved å bruke kroppen til å løse samfunnsnyttige oppgaver. Det skulle bli en «arbeidets folkehøgskole», hvor «høy og lav svettet ved graving i samme grøft».

Imidlertid kom krigen. Store verdier ble ødelagt. Det gjaldt å utbedre skadene og skaffe mat og andre livsfornödenheter fra egen jord. Man hadde i frisk erindring årene 1914-1918, ja helt til 1920-årene, da en måtte stole på landets egne ressurser. Den gang ble soldater satt inn for å hjelpe til med innhøstingen. I 1940 og fremover ville vi ikke ha noen militæravdelinger å ty til. Dessuten fryktet man stor ledighet, ikke minst på grunn av at en rekruttstyrke på mellom 20 og 30 tusen mann ikke skulle inn til våpenøvelser. Og, endelig fryktet en at okkupasjonsmakten ville tvangsutskrive mannskaper til sine forsvarsanlegg o.a.

Frivillig arbeidstjeneste

I denne krisetiden fant administrasjonsrådet det fornuftig å bevilge penger til en frivillig arbeidstjeneste. Den kom fort i gang og ble ledet av folk som hadde erfaring fra tidligere virksomhet med Arbeidsfylkingen. Det var stor interesse og oppslutning. Det kom i gang mellom 30 og 40 leirer. Deltakerne var unge mennesker, men også eldre som ville gjøre en innsats i sommerferien. Leirledere var for stor del offiserer som kom hjem etter endt krigsdeltagelse.

Sommerens forsøk var vellykket, og høsten 1940 fant de provisoriske myndigheter grunn til å sette i gang med å forberede en obligatorisk arbeidstjeneste. Flere av dem som hadde ledet sommerens tjeneste, ble engasjert til å planlegge, først og fremst utdanning av ledere.

Befal ble ledig fra 1940

Imidlertid hadde vi et befalskorps som var blitt arbeidsledig. En rekke offiserer strømmet til AT-kontorene i Skippergaten. En del høyere offiserer, dels fra generalstaben, ble foreløpig engasjert til lederstaben. Den bestod av: Sjef, stabssjef og nestkomm., organisasjonsavdelingen, personellavdelingen, planavdelingen, skoleavdelingen, forvaltningsavdeling og sanitetsavdelingen. Bortsett fra planavdelingen, som fikk en sivilagronom til leder, var det 15 oberster, oberstløytnanter, majorer og et par kapteiner, som fungerte som avdelingsledere eller nestledere. Ingen av disse tilhørte Nasjonal Samling. Etter krigen ble av disse: 1 generalløytnant, 3 generalmajorer, 7 oberster og 3 gikk over i annen stilling eller falt for aldersgrensen. Endelig var major Arne Laudal blant disse 15. Han fikk en tragisk bortgang, ble henrettet av tyskerne.

Som en bør forstå, var Arbeidstjenesten ikke et foretagende hverken tyskerne eller Nasjonal Samling tvang igjennom. Den var en situasjonsbetenget etat i likhet med Forsyningsdepartementet og dets rasjoneringskontorer. Arbeidstjenestens mål var:

1. Beskjeftige de tusener av unge menn som ikke fikk komme ut i rekruttskole, og stort sett ble ledige.
2. Beskjeftige befalskorpsset, som var blitt overflødig.
3. Utføre samfunnsnyttig arbeid: Innhøsting, jord og skogforbedring i form av nybrott, grøfting, nyplantning og vannregulering. Veibygging og vedhogst var også viktig i de årene.
4. Redusere arbeidsløshet og derved hindre utskrivning til tysk tvangsarbeid.
5. Katastrofeinnsats.
6. Skape sunnhet. En sunt sjel i et sunt legeme. Bygge ned klasseskille

Det var helt naturlig at det i den situasjon vi var, måtte det iverksettes tiltak for «å skrape litt jordsmonn over skrammen», som Gabriel Scott uttrykker. Fysikkens lov, i form av et prinsipp, utarbeidet av Le Chateilies og Gausz gjelder også her. Det lyder: «Når en bevegelig likevektstilstand utsettes for et inngrep utenfra, skjer det i tilstandens indre en prosess som løper i sådan retning at inngrepet motvirkes.»

Rekrutter i Arbeidstjenesten «presenterer spade» under inspeksjon av en leir i Hedmark.

Tjenestens dagsorden i en AT-leir

Den dagelige rutinen i en leir var omtrent slik:

06.00	Revelje (om vinteren kl. 07.00). Personlig hygiene og ordning på rommene. Frokost, oppstilling og inspeksjon
07.10	To timer med kroppsøving, eksersis og idrett
09.00	Annen-froskost
10.00	Utrykning til arbeidsfeltet
13.00	Middag og hvile til kl. 16.00
16.00	Arbeid i 3 timer
19.00	Aften

Den første tiden, 12 dager, var rekruttskole med opplæring i bruk av maskiner, redskaper og arbeidsteknikk. En annen dagsinndeling, kunne en også ha når og hvor det var praktisk, f.eks. to langøkter på 4 timer hver. Fra tid til annen ble det lagt inn såkalte kulturelle timer, hvor befalet orienterte om samfunnslære, jord- og skogbruk osv. Det som mann i det militære kalte «blåbokundervisning». Sa ble det øvet i sang og musikk. AT hadde egen musikk-skole og utdannet musikkbefal, som ble sendt rundt i leirene. Det ble arrangert leiraftener, hvor guttene selv underholdt med sang, musikk og annen opptreden.

Stort sett var leirene et fristed i krigstiden. Det ble ikke diskutert politikk eller drevet propaganda. De unge ble spart for meget av det som ulmet i byene. De hadde en sorgløs tid. Dette har mange tidligere AT-gutter sagt i moden alder.

Eksempler på arbeidsoppgaver

Utførte arbeider 1941—1942.

Fylke	Forlegging	Ny- dyrk. daa.	Beite- kultiv. daa.	Grøf- ting m.	Grøfte- rensk m.	Kanall- sering m.	Onne- arbeid 8 t. dg.	Vedhogst		Veg- arbeid m.	Skog- plant. dg.	Kloakk- legging
								Reis	Favn			
Opland	Biri Verk	26,1	1,4	1,054			3,147	1,081				
	Lier, Kapp	12,4	3,4	2,313			3,094				269	
	Skreia	12,8	11,2	95			3,717	258			298	
	Brandbu						508			2,200		
	Bøverbru	35,8		1,958			1,737	860	9		165	
	Ringebu Starum	12,1 5,—	60,8	1,112			1,434 796	1,524	307			
Buskerud	Sokna	18,—	29,6	896			984	324		210		410 m.
	Haugsbu	14,5	17,—	655			4,051	2,163		650		
	Holmsbu, Botne	0,5	69,2				792			1,500		
	Sylling	23,—	52,5	216			1,578	103		568		
	Røstjern											
	Stalsberg, Modum Rollag	6,— 19,—	66,— 4,5	35		60	1,087 212	818	3			
Vestfold	Grefsrud i Botne		40,—									991 dg.
	Grøntjern i Hof											
	Svelvik								80,5			
	Ramnes								205,8			
	Tjølling	18,—	50,—	2,500								
	Sandefjord											
Kvelde						660						
Holmestrand					588							
Botne		58,—	1,054				1,730					
Skoger												
Sande												
Telemark	Lunde	17,7		181			826	914				
	Gvarv	49,8		1,236			1,467		142			
		270,7	463,6	13,305	588	60	27,820	8,045	747,3	5,128	732	

Ovenstående sammenstilling gjelder bare ferdige arbeider. En hel rekke arbeider er bare delvis ferdige, og er av den grunn ikke tatt med i oppgaven.

Arbeidstjenestens organisasjon

Sjefen for AT med lederstab, Oslo

Sentralorganisasjon også i Oslo

Organisasjonsavdelingen, personellavdelingen, planavdelingen, skoleavdelingen, forvaltningsavdelingen, sanitetsavdeling, kvinnelig AT

Skoler

Lederskole, lagførerskole, landbruksskole, musikksskole. Egen linje ved Statens gymnastikkskole

Distrikter og fylkinger

Betegnelsen for distrikt: AD 1, AD 2 osv.

Betegnelsen for fylking: I, II, III osv

Betegnelsen for sveit: 1, 2, 3 osv.

Arbeidsdistrikt	Arbeidsfylking	Strandkvarter
1. Arbeidsdistrikt AD 1 Oslo	Østfold Oslo Akershus Hedmark	Sarpsborg Ikke opprettet ennu Lillestrøm Hamar
2. Arbeidsdistrikt AD 2 Drammen	Oppland Buskerud Vestfold Telemark	Gjøvik Hønefoss Tønsberg Skien
3. Arbeidsdistrikt AD 3 Kristiansand	Aust-Agder Vest-Agder Rogaland	Arendal Kristiansand Stavanger
4. Arbeidsdistrikt AD 4	Hordaland Bergen Sogn og Fjordane	Foreløpig ikke opprettet. Sveitene stod direkte under distriktet
5. Arbeidsdistrikt AD 5 Trondheim	Sør-Trøndelag Nord-Trøndelag Nordland	Trondheim Levanger Foreløpig under AD 5
6. Arbeidsdistrikt AD 6 Tromsø Foreløpig ikke opprettet	Troms Finnmark	Ikke opprettet ennu

Oversikt over standkvarter for Arbeidsdistrikter, Arbeidsfylkinger og sveiter
Her følger en skjematisk oversikt over leierer for arbeidstjeneste i Norge (1941—1945).

1. Arbeidsdistrikt, Kirkegt. 14-16-18, Oslo

Østfold arbeidsfylking, Sarpsborg

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Halden	Ystehede 1	Nedlagt steinbrudd, hus og brakker
Halden	Ystehede 2	Begge leirer i bruk 1941-45
Varteig	Varteig	Brakkeleir, 1941-45
Trøgstad	Havnås	Brakkeleir, 1941-45
Våler	Våler	Visstnok brakkeleir, 1941-45
Eidsberg	Folkehøgskole, Mysen	Leide lokaler fra 1940, dels til skole, dels til sveit
Skjeberg	Høysand	Leide lokaler, 1941-43

Akershus arbeidsfylking, Lillestrøm

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Aurskog-Høland	Bjørkelangen	Brakkeleir, 1942-45
Nes	Røafeltet Årnes	Brakkeleir, 1942-45
Vestby	Folkehøgskolen	Leide lokaler 1942-43
Bærum	Valler/Guriby	Leide lokaler/Leir (Nissenhytter)
Ullensaker	Jessheim	Leide lokaler bare i 1942
Nannestad	Nannestad	Leide lokaler 1942-43
Hurdal	Hurdals verk	Lagførerskole 1940-41
Oslo	Gaustad	Brakkeleir 1944-45

Hedmark arbeidsfylking, Østregt. 21, Hamar

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Grue	Grinder	Leide lokaler 1941-45
Åsnes	Kjellmyra	Leide lokaler 1941-45
Løten	Ådals bruk	Leide lokaler 1941-45
Stange	Ilseeng	Brakkeleir 1941-45
Grue	Sønsterud, Kirkenær	Brakkeleir og andre bygninger. Her var også AT-landbruksskole fra 1943-45
Tynset	Tynset	Leide lokaler 1944
Elverum	Folkehøgskole	Kurser for befall 1941-
Våler	Haslemo	Brakkeleir 1942-45
S. Osen	Folkehøgskole	1942-44

2. Arbeidsdistrikt, Drammen

Oppland arbeidsfylking, Gjøvik

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Toten	Biri verk	1941-45
Østre Toten	Kjølset, Skreia	1941-44
Gran	Brandbu	1942-44
Lillehammer	Starum Fåberg	1942-43
Vestre Toten	Bøverbru	1942-43
Østre Toten	Lier, Kapp	1941-45
Nordre Land	Dokka	1943
Østre Toten	Lena	1941
Ringebu	Ringebu	Folkehøgskolen 1942-43
Gausdal	Gausdal Turisthotell	Fra 1940, skoler og kurser

Buskerud arbeidsfylking, Hønefoss

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Ringerike	Haugsbygd	Løken gård 1941-45
Hurum	Holmsbu	1941-42
Ringerike	Sokna	1941-43
Lier	Syilling	1941-43
Modum	Salsbergs skole	1941-
Rolag	Nummedal fylkesskole	
Ringerike	Helgelandsmoen	Brakkeleir 1941-42, rep. kurser m.v.

Vestfold arbeidsfylking, Tønsberg

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Andebu	Andebu	1943-44
Botne	Grefsrud	1941-
Sandefjord	Sandefjord bad	1942-
Holmestrand	Holmestrand skole	1943-44
Lardal	Lardal	1942

Telemark arbeidsfylking, Skien

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Bø	Lunde	1942-45
Bø	Sagavoll u.skole	1942-45
Gvarv	Gvarv	AT-Landbruksskole 1941-43

3. Arbeidsdistrikt, Kristiansand S.

Aust-Agder arbeidsfylking, Arendal

Kommune	Leir-Adresse	Merknader
Gjerstad	Gjerstad	Brakkeleir 1941-45
Tvedestrand	Fiane	1941-45
Arendal	Øyestad	1941-454
Evje og Hornes	Hannås-myra	Moisund st.
Evje og Hornes	Hornes	
Åmli	Simonstad	

Vest-Agder arbeidsfylking, Kristiansand

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Vennesla	Finsland (Hegland)	1941-45
Mandal	Vigeland	1941
	Øvrebø	1941-45
Mandal	Holum, Marnadal	1942-43
	Fjotland	1942-43
	Vigmostad	1941-43

Rogaland arbeidsfylking, Stavanger

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Eigersund	Dalsheim	Helleland skole 1941-42
Vindafjord	Liaheim, Skjold	1941-43
Vindafjord	Vikedal	Brakkeleir 1941-45
Bjerkreim	Bjerkreim	1942-45

4. Arbeidsdistrikt, Bergen

Inntil videre var fylkingene: Bergen, Hordaland og Sogn og Fjordane ikke satt opp med egen administrasjon. Sveitene ble ledet direkte fra 4. arbeidsdistrikt.

Hordaland, Sogn og Fjordane

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Voss	Bulken	1942-44
Granvin	Granvin	1943-44
Sogndal	Hermannsverk	1942-45
Vik	Vik	1944

5. Arbeidsdistrikt, Trondheim

Møre og Romsdal arbeidsfylking

Fylkingen ikke foreløpig oppsatt med leirer. mannskapene tjenestegjorde i andre fylkinger, særlig i Trøndelag.

Sør-Trøndelag arbeidsfylking, Trondheim

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Melhus	Melhus	1942-45
Selbu	Selbustrand	1941-45
Selbu	Negabjörgen	1941-45
M. Gauldal	Soknedal	1941-42
Meldal	Svorkmo	1942-45

Nord-Trøndelag arbeidsfylking, Levanger

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Levanger, Frol	Okkenhaug	1941-45
Steinkjer	Mære i Sparbu	1941-45
Snåsa	Jørstad	1941-45
Steinkjer	Leksdal (Sparbu?)	1941-45
Inderøy	Sakshaug	1942
Overhalla	Overhalla	1942-43
Verran	Monstad, Åfjord	1941

6. Arbeidsdistrikt

6. Arbeidsdistrikt ble ikke satt opp med egen administrasjon. Etter planen skulle det omfatte Nordland, Troms og Finnmark. Bare én fylking ble satt opp.

Nordland arbeidsfylking, Bodø

Kommune	Leir-adresse	Merknader
Hattfjelldal	Hattfjelldal	1941-45
	Bleikvassli	1941-45
	Fiplingdal	1941-45

Merknader: Så vidt mulig, har en forsøkt å plassere leirene i de nåværende kommuner. Under merknader er oppført når AT disponerte leirene. Hvis det bare var i ett eller to år, kan en gå ut fra at forlegningen var i leide lokaler. Står det 1941-45, var det som regel permanente, gjerne brakkeleirer. I disse var det inne mannskaper i to til tre omganger. I noen leirer var det vintersveiter i 1944-45, men dette har man ikke full oversikt over.

Arbeidstjenestens sveiter sommeren 1941 (1. skift fra 1. mai til ca. 15. juni)

Sveit	Arbeidssted
1. Oslo	Åsnes, Solør
2. Oslo	Ilseng, Romedal
3. Oslo	Øyestad, Aust-Agder
4. Oslo	Okkenhaug, Frol
5. Oslo	Flaknan, Selbu
1. Akershus	Varteig
2. Akershus	Øvrebø, Vest-Agder
3. Akershus	Vigmøstad, Vest-Agder
4. Akershus	Havnås, Trøgstad
5. Akershus	Leksdalen, Lånke
1. Østfold	Ystehede, Idd
2. Østfold	Ystehede, Idd
1. Vestfold	Syilling, Lier
2. Vestfold	Holmsbu, Hurum
1. Oppland	Biri verk, Biri
2. Oppland	Kjøset, Østre Toten
1. Hedmark	Ådalsbruk, Løten
2. Hedmark	Grinder, Solør
1. Buskerud	Sokna
2. Buskerud	Haugbygd
1. Telemark	Holt, Aust-Agder
2. Telemark	Gjerstad, Aust-Agder
1. Aust-Agder	Hannåsfeltet, Hornes
1. Vest-Agder	Hægland
1. Rogaland	Fjotland
3. Rogaland	Lisheio, Skjold
1. Bergen	Fylkesskolen, Østre Toten
2. Bergen	Lena, Østre Toten
1. Møre og Romsdal	Selbustranda, Selbu
2. Møre og Romsdal	Soknedal
1. Sør-Trøndelag	Monstad, Åfjord
2. Sør-Trøndelag	Jørstad, Snåsa
1. Nord-Trøndelag	Sparbu
1. Nordland	Hattfjelldal
2. Nordland	Fiplingdalen
3. Nordland	Kongsdal
Sum: 36 sveiter i 1. omgang	

Merknader: Disponering av sveitene (leirene) i 2. og 3. omgang 1941 behandles på eget ark. Det tok noe tid før fylking- og administrasjonen ble ferdig opprettet. Således med Akershus fylke, Oslo fylking, eksisterte således ikke, sveitene ble fordelt under andre fylkinger. Dette skjedde også delvis med andre sveit, som Akershus hadde, således i 1943 en sveit på Havnås i Trøgstad, Østfold. Sveitene måtte beordres dit hvor det var arbeidsoppgaver og forleingsmuligheter.

Arbeidstjenestens sveiter 2. og 3. omgang 1941

Fylke	Innkvarteringssted	Sveit nr.	3. omgang
Østfold	Ystehede, Idd Varteig Varteig Havnås, Trøgstad	3. Østfold 4. Østfold 5. Østfold 6. Akershus	3. Østfold 8. Oslo
Hedmark	Grinder, Solør Kjellmyra, Åsnes Ådalsbruk, Løten Illseng, Romedal	3. Hedmark 4. Hedmark 5. Hedmark 6. Oslo	6. Hedmark
Oppland	Biri Verk Lier, Kapp, Ø. Toten Kjølsest, Skreia	3. Oppland 3. Bergen 2. Hordaland	
Buskerud	Sokna Haugsbjøgd Sylling Holmsbu, Hurum	3. Hordaland 3. Buskerud 4. Buskerud 3. Vestfold	8. Akershus 5. Buskerud
Vestfold	Grefsrud, Botne		4. Vestfold
Aust-Agder	Gjerstad Holt Øyestad Hamnåsfeltet Hornes	3. Telemark 7. Akershus 7. Oslo 2. Aust-Agder	3. Aust-Agder
Vest-Agder	Finsland, Hægeland Vigeland Øvrebø	2. Vest-Agder 2. Rogaland 4. Rogaland	
Rogaland	Helleland Liaheio, Skjold Vikesål	5. Rogaland 1. Hordaland	3. Vest-Agder 6. Rogaland 4. Hordaland
Sør-Trøndelag	Selbustrand Negåbjørgen Selbu	3. Sør-Trøndelag 1. Sogn og Fjord	4. Sør-Trøndelag
Nord-Trøndelag	Okkenhaug Sparbu Jørstad	3. Møre og Roms 4. Møre og Roms. 2. Nord-Trøndelag	5. Møre og Roms 3. Nord-Trønde
Sum		29 sveiter	11 sveiter*

* En sveit omfatter ca. 150 mann pluss befall. Det var i alt 78 sveiter i 1941 på tre omganger.

Fortegnelse over leirene i årene 1941-45

Fylke	Navn, Sted	1941			1942		1943		1944		1945
		1	2	3	1	2	1	2	1	2	
Østfold	Ystehede	x	x	x	x	x	x	x	x		
	Våler	x	x			x		x	x		x
	Skjeberg	x			x	x		x			
	Havnås	x		x	x	x		x	x	x	
	Varteig	x			x	x		x			
	Mysen				x	x		x			
Oslo	Gaustad								x		x
Akershus	Bjørkelangen				x	x		x	x	x	x
	Nes, Romerike					x		x		x	
	Vestby				x	x		x			
	Bærum (Valler-Guby)				x	x		x		x	x
	Jessheim				x	x					
	Nannestad					x		x			
	Gaustad, Oslo										x
Hedmark	Grinder, Solør	x	x		x	x		x		x	
	Ilseng, Romedal	x	x		x	x		x		x	
	Kjellmyra, Åsnes	x	x		x	x					x
	Ådalsbruk, Løten	x	x	x	x	x		x		x	
	Haslemo				x	x		x	x		
	Søndre Osen				x	x		x		x	
	Ringebu				x	x		x		x	
	Sønsterud									x	
	Tynset									x	
Oppland	Biri verk	x	x	x	x	x		x		x	Ukjent
	Lier, Kapp	x	x		x	x		x		x	
	Kjølseth, Skreia	x	x		x	x		x		x	
	Brandbu				x			x	x	x	
	Starum					x			x		
	Bøverbru				x	x		x		x	
	Ringebu				x	x		x	x	x	
	Dokka							x		x	
	Lena, Ø. Toten	x									
	Buskerud	Hausbygd	x	x	x		x		x	x	
Holmsbu, Hurum		x	x		x	x				x	
Sokna		x	x		x	x		x		x	
Sylling		x	x		x	x		x		x	
Stalsberg, Modum										x	
Geithus										x	
Helgelandsmoen				x						x	
Rolag										x	
Vestfold	Andebu							x		x	
	Grefsrud, Botne		x							x	
	Sandefjord				x	x					
	Holmestrand							x		x	
	Lardal					x					

Fylke	Navn, sted	1941			1942			1943		1944		1945
		1	2	3	1	2	3	1	2	1	2	
Telemark	Lunde Gvarv				x	x		x		x		
Aust-Agder	Gjerstad Fiane, Holt Øyestad Hamnasfeltet, Hornes Åmli Simonstad	x	x		x	x		x		x		
Vest-Agder	Finsland, Hægeland Vigeland Vigmostad Øvrebø Holum Fjotland Holt	x	x		x	x		x		x		
Rogaland	Dalsheim, Helland Liaheio, Skjold Vikedal Bjerkreim		x	x	x	x				x		
Hordaland	Voss Bulken				x							
Bergen	Granvin							x		x		
Sogn og fjordane	Hermannsverk Vik i Sogn							x		x		
Sør-Trøndelag	Melhus Selbustrand Negabjørgen, Selbu Soknedal Svorkmo	x		x	x	x		x		x		
Nord-Trøndelag	Okkenhaug Mære, Sparbu Jørstad Leksdal Saksaug Overhalla Monstad	x	x	x	x	x		x		x		Ukjent
Nordland	Hattfjelldal Fiplingdal Bleikvassli	x			x	x		x		x		Ukjent
Sum sveiter				74		108		72		59		ca. 10

Merknader: Leirene var dels permanente, bygget opp med fast belegg for øyet. De bestod da av mannskapsbrakker, befalsbrakker, kontor, vakt, messe og sykestue. Dels ble sveitene, eventuelt enkelte tropper innkvartert i leide bygninger. Siste måten særlig ved tilfeldige arbeidsoppgaver. I oversiktren er det satt (x) der leirere var belagt. I tjenesteperioden kan det imidlertid være foretatt visse forflytninger, som ikke er kommet med her. Vi ser at i 1941 og dels 1942 var det tre omganger. Da var tjenestetiden bare tre måneder. Noen vintersveiter er antagelig ikke kommet med, særlig for 1944/45. Men det var inne flere sveiter vårhalvåret 1945, således i Bærum og Oslo mv. En mangler KtA for denne tiden.

AT-general Frølich Hanssen er her tydeligvis på bølgelengde med den yngre garde.

Skoler

Stabs og lederskolen 1940-41

Lagførerskole 1940-41

Lagførerskole 1940-41

AT-Musikkskole

AT-Landbruksskole

AT-linje ved

Gausdal høyfjellshotell

Folkehøgskole Mysen

Hurdals Verk

Mysen

Først i Gvarv, senere Sønsterud

Statens gymn. skole

Senere flere skoler og kurser på nevnte og andre steder. Det ble utdannet nytt befall og det ble om vinteren holdt kurs i administrasjon, arbeidsteknikk, ledelse m.v for ledige AT-offiserer.

Den grunnleggende tanke bak arbeidstjeneste, som i mellomkrigstiden ble innført i flere land, var dels å avhjelpe arbeidsløshet, dels å få utført samfunnsnyttig arbeid, dels å skape sosial solidaritet blant de unge. ➔

Uro fra våren 1944

Paroler om motstand mot AT ble forsøkt spredt gjennom hele krigen, men uten virkning. Det ble i praksis ikke ansett unasjonalt å følge utskrivningen. Først våren 1944 kom det til omfattende offentlig uro som følge av motstanden mot den tysk-initierte arbeidsmobiliseringen. Motstandsledelsens parole om å unndra seg i registrering og tjeneste, lest i London Radio 15. mars 1944, fulgt av Oslogjengens vellykte sabotasjeaksjon mot AT-arkivene i Oslo 19. mai, førte til frafall, men sommerens tjeneste ble likevel gjennomført for de fleste utskrevne. Politisk var imidlertid AT noe svekket etter begivenhetene våren 1944. Arbeidstjenestens historie er ennå ikke skrevet.

Paroler og motstand

Parolene om å sabotere AT-tjeneste uteble heller ikke. Men AT-sjefen hadde gjort det klart allerede i 1941 og videre i 1943 at propaganda og verving var forbudt i AT-leirer og andre etablissementer. Leirene var fri for plakater, det var just ikke tilfelle på andre offentlige steder som jernbanestasjoner, postkontorer med flere. Se under AT-sjefen side 6.

Paroler og annen motstand virket mot sin hensikt. Nasjonalsinnede ledere som ble skremt vekk, ble erstattet med nye, mer uerfarne og som ofte var NS-medlemmer, noe som var uheldig både for etaten og ikke mins for de utskrevne mannskapene. Dette gjaldt alle offentlige etater

Stort sett gikk livet i leirene som vanlig. En konsentrerte seg om de arbeidsoppgaver en stadig var opptatt av. Fritiden ble brukt til kameratslig samvær. Politiske diskusjoner var tabu. Og så sent som i 1944 var de fleste klar over nederlaget både for tyskerne og NS-partiet. Enkelte NS-medlemmer har gitt uttrykk for at de søkte AT for å slippe å melde seg til «legionen», da de hadde vært under sterk påvirkning.

Arbeidstjenestens medvirkning ved evakuering av Finnmark høsten 1944

Umiddelbart etter dimisjon av sommersveiten 28. oktober 1944 tok Oppland Arbeidsfylking imot ca. 150 flyktninger fra Finnmark. Mange var svært forkomne ved ankomsten etter en uavbrutt reise over ca. 6 uker. Befalet ved 7. Oppland sveit ble forsterket med 8 befal fra kvinnelig arbeidstjeneste. Samtlige flyktninger og deres bagasje (ikke alle hadde det!) gjennomgikk en fullstendig «renselsesprosess», (avlusningsmaskin utlånt fra Folkehelsen i Oslo), deretter brakt tilbake til sine respektive rom i forlegningen og som i mellomtiden var blitt helrenoveret.

Et barn på ca. 2 år døde pga. de store påkjenninger under transporten sørover. Dokkas befolkning deltok i begravelsen og samlet inn en stor pengegave til de fattige og ulykkelige foreldrene.

Om ATs befattning med evakueringen finner jeg lite i KtA; kun i KtA nr.10 for 1944 står det en melding fra AT-sjefen datert 8. november. Det omhandler et regulativ for befal og funksjonærer i Norges Arbeidstjeneste (ATM og ATK.) under innsats i forbindelse med evakueringen 1944. I heftene for januar og februar 1945 er heller ikke noe nevnt om denne sak. Jeg mener å huske at AT var sterkt involvert i dette i Trøndelag.

Militært organisasjonsmønster

Som en ser var AT organisert etter militært mønster. Man hadde et utskrivnings-vesen og avdelinger som distrikt, tilsvarende Brigade. Fylking tilsvarende bataljon og sveit tilsvarende kompani. Dette var inndelt i tropper og lag. Dette var jo en velprøvd organisasjon. Dessuten hadde de aller fleste lederne militær bakgrunn. Ordningen fungerte bra både når det gjaldt orden, indre-tjeneste og under arbeid i marken.

Imidlertid vakte den tilsynelatende militante etaten bekymring hos endel myndigheter og enkeltpersoner, ikke minst hos våre evakuerte myndigheter i England og innen Hjemmefronten. En var redd for at AT kunne være skalkeskjul for en senere mobilisering av norske menn til tysk krigstjeneste.

Sluttord

Det fører her for langt å gi en oversikt over det materielle arbeid som ble utført, det utgjorde ca. 3/4 av tjenestetiden. Hvis planavdelingenes arkiver er bevart, burde denne innsatsen være gjenstand for forskning.

Det er en gammel skikk på landet i Norge med dugnad for å løse felles oppgaver eller hjelp hvor det trengtes. Særlig under både 1. og 2. verdenskrig kom slik organisert dugnad godt med enten det var soldater, som i første verdenskrig, eller AT i andre verdenskrig.

Det viktigste AT oppnådde, var kanskje å beskjefte ungdom med nyttig arbeid, utvikle godt kameratskap og holde dem vekk fra byene med alle rykter og skadelig påvirkning. Det var også viktig å hindre at de meldte seg til krigstjeneste eller tyskerarbeid, som var godt betalt.

Det var viktig for ungdommen at den følte at den var med på å gjøre noe for landet. Adskillig tusen dagsverk bidro til «å skrape litt jordsmonn over skrammen». «Det måtte noen bli igjen der hjemme som villig tresket loen og tappert lot seg glemme», som Gabriel Scott uttrykker det.

D.S. 77 har lest H. Trønt's brev dette brev De kan se: hva her
Egent sammen

Fra skrevet
Otto Ruge.

10320.

Trondheim 2/8. 1940

Njans Oberstløytnant Ragnvald Nielsen

Dette brev gjaldt arbeids-
tjenesten, som jeg har hatt forskjellige konferanser
om, med Haussen, Borchmann, Holthe mann,
Johan Høst m.fl. og nå idet også med ledere,
Trønt

Pointen er at tyskerne gjerne
vil ha en finger med i ledelsen, en "general-
arbeidsfører" Borchmann er fra som "rådgiv-
eren" for Trønt o.s.v. Fra Nord side
er standpunktet: enten norsk arbeidstjeneste
eller ingen arbeidstjeneste

Nå vil H. Trønt gjerne ha
noen av oss offiserer med i ledelsen, og
de folk av den type at de kan røre bunt
mot tyskerne. Det er å bli personlig
involvert. Og samtidig slike i stilling og kjenne
at guttene holder på dem og fra deres
ledere person som garanti for at bevegelsen
er norsk - altså ikke tysk

Særlig jeg har forstått det
at dette de ønsker standpunkt - og dem
jeg har tatt med. Og jeg tror det er forstått
at dette også er fylkesmann Christensen
standpunkt

General Otto Ruge skriver brev 2. august 1940 om Arbeidstjenesten
til oberstløytnant Ragnvald Roher Nielsen som undertegnet Norges
kapitulasjon i Trondheim 10. juni 1940.

Men kan Johan Høst forstå
for meg og dekke for H. Trønt, at de
kjenner gi inn i ledelsen på den
premissen. Jeg tror de vil være
skikkelige - og det er jo smigende for dem
etter de tror jeg har stått foran.
Vi har også talt om El Berg
som er annen som gir i tilfelle brude
være med

Hvordan det skal i tilfelle
skulle ordene fra de i tilfelle diskutere
sener. Begivenheten utvikles seg jo.
Jeg tror sender dette brev med H. Trønt
for at de ikke skal stille dem avvisende,
helt for først av.

Disse taker saken med H. Trønt,
men sett dem også i forbindelse med
Haussen og med fylkesmann Christensen
for de fra deres bestilling.

H. Trønt har stått frem holdt
for meg tidligere, heter at de kan få
noen sak eggene offiserer med god navn
med: de av tryk, som gjennom sin person
kan garantere for at dette er norsk, ikke tysk.
Hver er selv klar over at hans eget
navn ikke garanterer dette i alle ører
Hver gjør oppmerksom på at arbeidet neppe
bli behagelig, tyskerne og pågående.

Skrevet Otto Ruge

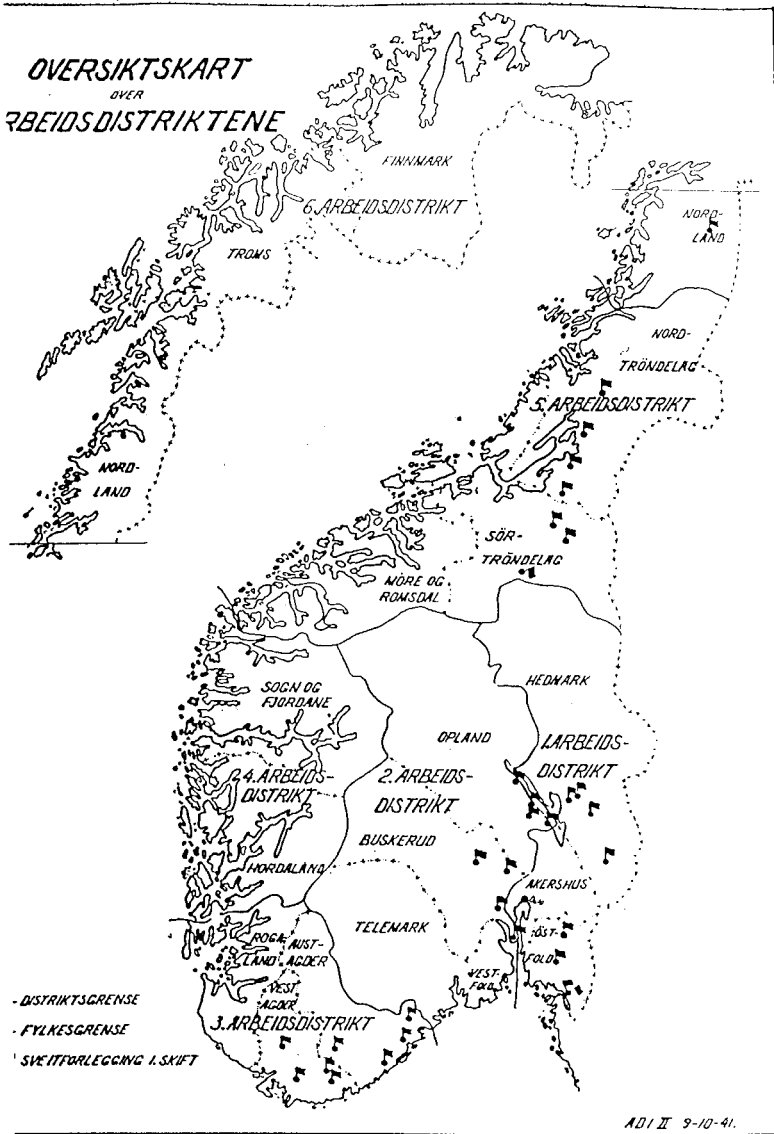
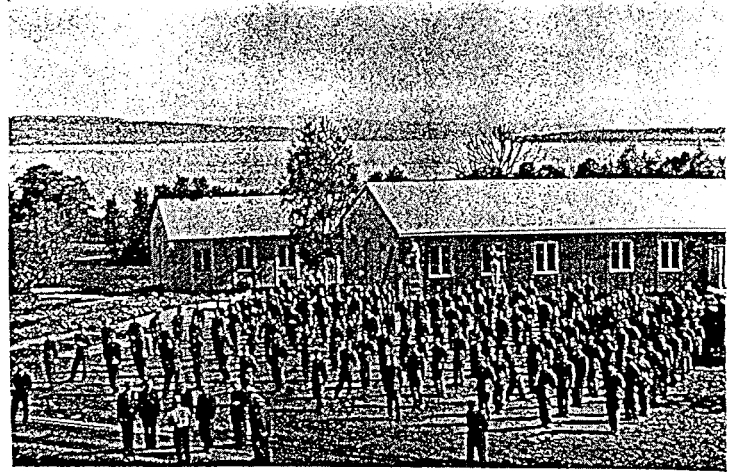
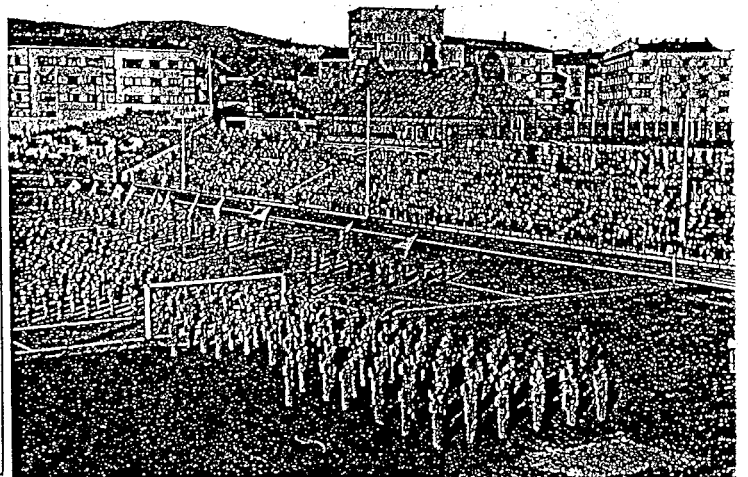

Fig. 1.

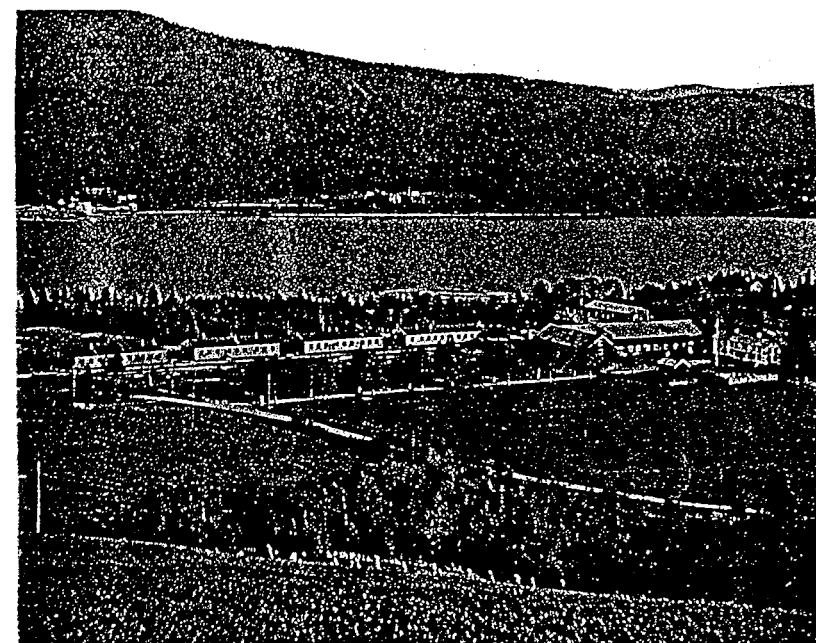
landet er inndelt i 6 arbeidsdistrikter. På grunn av de rådende transport-
 skeligheter m. v. er forleggingsstedene stort sett valgt mest mulig
 sentralt i distriktene.

Den første oppstilling.

1200 mann stiller.

Leiren «Selbustrand» i Sør-Trøndelag.

